

Amatör- och bevarandesorter

– regler kring utsädesodling och försäljning

Skriften ingår i den serie broschyrer om odlingslandskapets biologiska mångfald och variation, som Jordbruksverket ger ut. Tidigare utgivna broschyrer i serien

Åker- och gårdsmiljöer

Naturbetesmarker

Träd i odlingslandskapet

Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet

Ångar

Svenska husdjursraser

Fäbodskog och fäbodbruk

Insekter i odlingslandskapet

Ladornas land

Maskiner och redskap i naturliga fodermarker

Vad säger lagen?

Fladdermössen i landskapet

Den odlade mångfalden

Hamling och lövtäkt

Parasitbekämpning och biologisk mångfald

Svampar i odlingslandskapet

Trädgårdar och parker i odlingslandskapet

Hästen som landskapsvårdare

Biologisk mångfald på trädan – hänsyn vid putsning

Grod- och kräldjur i landskapet

Vård och underhåll av lantbrukets byggnader

Restaurering av betesmarker och ångar

Fåglar i odlingslandskapet

Åkrar, småbiotoper och gårdsmiljöer

Vindkraft i slättlandskapet

Text: Agneta Börjeson, Röttle natur och kultur, och Lena Nygårds, Sveriges lantbruksuniversitet.

Redaktör: Anna Pettersson, Jordbruksverket.

Foto: Agneta Börjeson/Röttle natur och kultur sid. 5 övre och nedre t.h., sid. 13, sid. 14 t.h. Bengt O Pettersson sid. 10 nedre.

Hans Larsson sid. 11 nedre. Johan Ascard/Jordbruksverket sid. 7 övre. John-Erik Wallace sid. 10 mitten. Jordbruksverket sid. 17 t.h. och nedre, sid. 18, sid. 21. Kerstin Olsson sid. 17 t.v.

Lars-Åke Gustavsson sid. 12 t.v. Lena Ansebo sid. 12 t.h. Lena Nygårds sid. 5 nedre t.v., sid. 8 nedre, sid. 16 övre. Matti Leino/Nordiska museet sid. 1, sid. 11 övre t.h., sid 16 övre, sid. 17 övre. Privat sid. 6 övre, sid 8 övre, sid 20 övre. Rainer Hertel sid. 15 övre. Shutterstock sid. 4, sid. 11 övre t.v., sid 19, sid 22, sid. 23. Svein Solberg/NordGen sid. 6 nedre, sid. 7 nedre, sid. 9, sid. 15 nedre, sid. 20 nedre. Svein Solberg och Simon Jeppson sid. 10 övre, sid. 14 t.v.

Illustration: Shutterstock sid. 20.

© Jordbruksverket, oktober 2011.

Amatör- och bevarandesorter

– regler kring utsädesodling och försäljning

Vårt gröna kulturarv

Växterna är en del av vårt kulturarv, lika viktiga att bevara som andra ting som vi människor skapat. På samma sätt som att föremål bevaras både för att vi inte ska glömma vår historia och för att inspirera, så är växterna också en del av vårt gemensamma arv. I många av de äldre sorterna finns smaker, näringsinnehåll och andra egenskaper som inte alltid har nyttjats i förädlingsarbetet och de kan därmed ha gått förlorade i nyare sorter.

Att använda äldre sorter ger möjlighet till att utveckla traditionella lokala maträtter eller skapa nya. Detta ger en mer diversifierad produktion och kan vara ett steg i att utveckla företagandet på landsbygden. Genom att odla dessa sorter får vi också större möjlighet att veta mer om deras egenskaper för framtida bruk och dessutom ökar variationen i våra odlingar. För odling till husbehov är det fritt att odla lantbruksväxter och köksväxter. Men en ökad användning av äldre sorter kräver bättre tillgång till utsäde.

En odlad mångfald betyder inte bara att odla äldre sorter. Det finns många sorter av köksväxter av nyare slag som är väl anpassade till att odlas i vårt klimat och i våra trädgårdar men som inte odlas i tillräcklig omfattning för att bära sig kommersiellt. Även dessa sorter kan det vara svårt att hitta utsäde av.

Odling av utsäde till försäljning är reglerat i utsädeslagstiftningen, vilket bland annat innebär att sorten måste vara intagen på en officiell sortlista. Syftet med lagstiftningen är att köparen ska vara garanterad att få ett friskt och rent utsäde av sorter med kända egenskaper. Det har dock varit svårt för äldre och ovanliga sorter att tas in på sortlistan som en marknadssort. För att underlätta för dessa sorter att tas in på sortlistan finns det nu undantag i lagstiftningen för bevarandesorter och amatörsorter, vilket denna skrift handlar om.

Blomma av gråärtssorten 'Rättvik', en bevarandesort sedan 2010.

Blandade sorter av ärtor.

Kokta gråärter i mjölk är en traditionell maträtt från Bohuslän.

Helga Jacobsson bakar bröd på gotlandsråg.

Gotlandsråg

När Emil Jacobsson från gården Liffor i När på Gotland fick frågan varför han fortfarande odlade den gamla gotlandsrågen, svarade han: "Källingarna (kvinnorna) tycker att det blir så gott bröd". Gotlandsrågen har anpassat sig efter de förutsättningar som den mött sedan den började odlas på ön. Den grodde i det torra väder som oftast råder och den växte i de magra åkrar som bjöds den förr. Bönderna anpassade sådden efter förutsättningarna. Vid såtid i augusti såddes den ut i skymningen då daggen började lägga sig på marken. I gryningen, när kornen tagit åt sig fukt, gick man ut och harvade ner den. Åkrarna gödslades sparsamt, vart tredje år hämtade man hem släke, tång från stranden, och spred på åkrarna. På somliga ställen på norra delen av ön, odlades gotlandsrågen på strandvallarna. Den gotlandsråg som odlas idag på Gotland har sitt ursprung från gården Liffor i När. Här har den odlats sedan 1940-talet. 'Gotlandsråg Boge' är det exakta namnet på denna gotlandsråg.

recept

RÅGKAKOR

Ca 8 kakor.

½ l vatten
6 hg grovt rågbröd
1–4 hg vetemjöl
1 tsk salt
40 gr jäst

Degen göres som vanligt, arbetas till en deg och bakas ut genast.

Vid utbakning delas den i 8 lika stora delar, vilka utkavlas till 1 cm tjocklek och uttagas med ett runt brödmått. Kakorna naggas, får jäsa upp väl och gräddas i ej för varm ugn, ca 200°C.

'Gotlandsrågen Boge' finns bevarad hos NordGen.

Bevara och nyttja odlad mångfald

Konventionen om biologisk mångfald handlar om att bevara och hållbart nyttja den biologiska mångfalden och i detta ingår den odlade mångfalden. I Sverige liksom i många andra länder finns ett nationellt program för växtgenetiska resurser som handlar om att bevara och nyttja den odlade mångfalden (Programmet för odlad mångfald, POM). Bevarandet av lantbrukets och köksträdgårdens växter sker främst i NordGens frölager. Nyttjande sker genom att sorterna används i vidare växtförädling men även genom att de odlas.

Att odla äldre och ovanliga sorter har alltid varit tillåtet men problemet har varit att få tag på utsäde. Naturligtvis kan man ta sitt eget utsäde men vill man köpa och sälja så regleras handeln inom utsädeslagstiftningen.

Sortlistan och mångfalden

Utsädeslagstiftningen finns för att köparen av frö ska vara garanterad att få ett friskt och rent utsäde av sorter med kända egenskaper. Syftet har varit att den som odlar livsmedel inte ska göra en ekonomisk förlust för att man fått ett dåligt utsäde samt att det ska produceras tillräckligt med livsmedel med en bra kvalitet ur försörjningssynpunkt. För att nå detta har man bestämt att alla sorter som marknadsförs ska finnas upptagen på en officiell sortlista.

I varje EU-land finns en nationell officiell sortlista. Sorterna finns också med på en gemensam EU-sortlista. Växsorterna har provats och godkänts för sina egenskaper och under vilket namn som de får säljas.

Den nuvarande utformningen av lagstiftningen har i princip funnits sedan 1960-talet, men även tidigare. Normalt måste en sort av en lantbruksväxt för att komma med på svenska sortlistan visa att den är bättre i något avseende än de sorter som redan finns på listan. Alla sorter behöver också provodlas för att se att sorten är särskiljbar, enhetlig och stabil. Äldre och ovanliga sorter har därmed haft svårt att tas in på sortlistan.

Detta har uppmärksammats inom EU och för att utsädeslagstiftningen inte ska gå emot Konventionen för biologisk mångfald har det 2009 beslutats om undantag från utsädeslagstiftningen som gör det enklare för bevarandesorter av lantbruksväxter och köksväxter samt för vissa ovanliga sorter av köksväxter, i Sverige kallat för amatörsorter, att tas in på sortlistan.

Undantaget gäller under vissa villkor och med vissa begränsningar. Har du en sort med stort kommersiellt värde bör ansökan om intagning på sortlistan göras som för en marknadssort för att undvika begränsningar avseende förpackningsstorlek eller odlad utsädesareal.

Variationen mellan olika sorters morötter är stor.

Vårvetesorten 'Fylgia I' var med på svenska sortlistan mellan åren 1933 och 1965. Från och med 2010 är sorten åter med på sortlistan, nu som en bevarandesort.

Bönan 'Signe'

Signe Andersson från Blekinge.

"Vacker, mild och god med en fin balans mellan det salta och syrliga", så kan man beskriva smaken på 'Signe'. Denna kokböna är en av våra gamla sorter som förtjänar att odlas och spridas.

Namnet 'Signe' har bönan fått efter Signe Andersson som bodde i ett torp i Åby i Ramdala socken i Blekinge. I hennes köksland växte bönor, potatislök och potatisen 'Sex veckors' och många andra grönsaker som odlades till det egna hushållet. När Signes dotter Johanna gifte sig och flyttade till grannsocknen fanns bönan, löken och utsäde till den goda potatisen med i packningen. Här, i jorden i Mommelycke har Signes gamla sorter fortsatt att odlas. Nu, 100 år senare, är det Åke Karlsson, Signes barnbarn, som varje år är nogga med spara frö och utsäde till nästa års sådd och sättning av de gamla sorterna.

På sin tid tillredde Signe den klassiska rätten "Bruna bönor", nu väntar nya recept på att skapas med Signebönan som en närproducerad och gärna ekologiskt odlad proteinrik ingrediens.

'Signe' är godkänd som bevarandesort. Den har förutsättningar att kunna odlas i större skala och har ett stort bevarandevärde. Utsäde av sorten finns hos NordGen och odlingar för matproduktion och utsädesproduktion har startat.

recept

BRUNA BÖNOR

Ca 8 portioner.

4 dl bruna bönor
1-1 1/4 liter vatten
1 tsk salt
1 msk potatismjöl
2 msk ättikssprit (12 %)
3 msk sirap
salt
peppar

Skölj de bruna bönorna och lägg dem i kallt vatten över en natt.

Häll bort vattnet.

Koka de bruna bönorna i en timme i saltat vatten under lock i en stor kastrull. Rör om då och då och späd med mer vatten så att det täcker bönorna.

Rör ut potatismjölet i lite vatten i ett glas, häll i det under omrörning ner i de kokande bruna bönorna och koka upp.

Smaksätt de bruna bönorna med ättikan, sirapen, vitpeppar och salt. Smaka på dem så att de blir som du vill ha dina bruna bönor.

Bönan 'Signe' i händerna på Åke, Signe Anderssons barnbarn.

En bevarandesort

Kokbönan 'Signe' är en av många äldre sorter som har räddats till eftervärlden tack vare odlarnas förtänksamhet. Den finns nu säkrad i NordGens frölager, både i Alnarp i Skåne, i Aarslev utanför Köpenhamn och på Svalbard. De flesta av våra äldre sorter finns hos NordGen. Om du har en sort som tidigare inte är känd är det värdefullt om du dokumenterar sorten så noggrant som möjligt. Berättelsen om hur den har odlats och av vem är lika viktig som dokumentering av själva sorten. Både frö och beskrivningar bör sedan skickas till NordGen så att sorten bevaras på fler ställen än i den egna odlingen. För att få bli bevarandesort ska sorten uppfylla vissa krav. 'Signe' uppfyller kravet att det är en sort som odlats under en lång tid på samma plats och som anpassat sig till det klimat och den jordmån som den vuxit i. Den har odlats länge i Sverige och har en dokumenterad historia som berättar om det sammanhang som den funnits i. Sorten är bevarad hos NordGen och den har också ett unikt namn.

Både lantbruksväxter och köksväxter kan tas in som bevarandesorter på sortlistan. Bevarandesorter ska vara av bevarandeintresse i det land där den godkänns och är menad att kunna odlas av yrkesodlare. Tanken är att det är de inhemska sorterna som på detta sätt ska bevaras genom att också nyttjas. Samma sort kan bli bevarandesort i mer än ett land men bevarandevärdet måste bedömas i varje land och för att bli bevarandesort i Sverige måste sorten traditionellt ha odlats här.

Fröpåsarna är noga märkta och förvaras under kontrollerade förhållanden, så att grobarheten bevaras under lång tid.

De flesta av våra äldre sorter finns bevarade i NordGens frölager, både i Alnarp i Skåne, i Aarslev utanför Köpenhamn och på Svalbard.

VAD ÄR NORDGEN?

Nordiskt Genresurscenter, NordGen, är en nordisk institution som är ansvarig för bevarande och hållbart nyttjande av växter, husdjur och skog. Samarbetet om bevarande av genetiska resurser (för mat och lantbruk) i Norden har pågått i mer än 30 år. NordGen bildades den 1 januari 2008 efter en sammanslagning av Nordiska Genbanken, Nordisk Genbank Husdjur och Nordiska skogsbrukets frö- och plantråd.

NordGen har ca 35 anställda och bevarar idag mer än 30 000 olika nordiska fröprover. Nordiska ministerrådet finansierar verksamheten. NordGen samarbetar med andra genbanker, forskningscentra och förädlingsprogram inom Norden och globalt. NordGens grundläggande uppgift är att bidra till att säkra en bred genetisk mångfald av de resurser som har betydelse för mat och lantbruk.

Ansök om bevarandesort

Genomskuren knöl av bevarandesorten 'Köttpotatis'. I sortbeskrivningen ska bl.a. knölens form och färg beskrivas i detalj.

Smulgubben 'Rebecka' omfattas av svensk växtförädlarrätt till utgången av 2027. Det är SLU som är sortägare.

Potatissorten 'Amadine' omfattas av EG:s växtförädlarrätt, som gäller i alla gemenskapens medlemsländer.

Om du har en äldre sort som du vill sälja utsäde av måste du ansöka till Jordbruksverket för att få in sorten på sortlistan som bevarandesort. I ansökan ska sorten beskrivas, hur enhetlig den är, hur stabil den är i odling år från år och vad som gör sorten unik. På EUs växtsortmyndighet, CPVOs, webbplats finns formulär med frågor specifika för varje art som kan vara till hjälp när man beskriver sorten, men det går att beskriva sorten på annat sätt. Kontakta NordGen innan du skickar in ansökan. De kan ge information och ibland också hjälpa till med ansökan.

Det ska finnas uppgifter om sortens ursprung och bevarandevärde. Samordnarna för POM kan i viss mån hjälpa till med detta.

Jordbruksverket har tagit fram en ansökningsblankett som kan underlätta att få med den information som behövs. En ansökningsavgift tas ut för sorter som tas in på sortlistan.

Kan min sort bli bevarandesort?

KRITERIER

Sorten ska vara beskriven och ha ett namn

Sorten ska vara bedömd som bevarandevärd

Sorten får inte vara ny

Sorten får inte finnas på sortlista sedan 2 år före ansökningstidpunkten

Sorten får inte omfattas av någon växtförädlarrätt

ANSÖKAN

GODKÄND EFTER BEDÖMNING AV KRITERIERNA

Dill (Anethum graveolens L.) och palsternacka (Pastinaca sativa L.) är arter som inte omfattas av utsädeslagstiftningen.

Sorter som inte behöver godkännas

Utsädeslagstiftningen omfattar de arter som odlas i stor omfattning i Europa. Vissa arter som inte odlas i så stor omfattning täcks inte in av lagstiftningen och är därför heller inte med på sortlistan. Detta innebär att utsäde av sorter av dessa arter får marknadsföras och säljas utan att vara upptagna på en sortlista.

Arter som exempelvis sädeslagen enkornsvete och emmervete och örten bovete finns inte med på sortlistan, inte heller grönsaker som palsternacka och dill. Detsamma gäller för många av chiliarterna. Sorter av arten *Capsicum annuum* finns med på sortlista men sorter av övriga chiliarter finns inte med, och får därför säljas utan att vara med på sortlistan.

Innan du ansöker, se efter vilka arter som omfattas av utsädeslagstiftningen eller fråga Jordbruksverket. Det kan ju vara så att din sort inte behöver finnas på sortlistan för att du ska få sälja utsäde av den och då behöver du inte lämna någon ansökan om intagning på sortlistan eller följa reglerna för märkning och rapportering.

Svart emmervete (Triticum turgidum ssp. dicoccon (Schrank) Thell).

Grönt kulturarv®

Äldre och odlingsvärda kulturväxter har under många år samlats in genom NordGens försorg och nu även i olika upprop inom ramen för POM. Många av dem är värda att saluföras på nytt. För att visa att sorten är gammal och har en känd historia har man skapat varumärket Grönt kulturarv®. Varumärkets logotyp ska kunna användas både för fröförökade och vegetativt förökade växter och gäller lantbruksgrödor, köksväxter, frukt- och bärväxter samt prydnadsväxter under vissa förutsättningar. Tanken är att det ska vara lätt för alla att se att sorten tillhör vårt gröna kulturarv och på så sätt ge sorten ett mervärde. Läs mer på www.gröntkulturav.se.

Amatörsorter

Kanelrosen 'Lövhult' blev utsedd till årets POM-ros 2010 och finns sedan dess att köpa i handeln.

En amatörsort får enbart säljas i små förpackningar och är menad att odlas av hobbyodlare. En amatörsort har inte några nationella begränsningar utan kan säljas inom hela EU. Syftet med amatörsorterna är att öka den odlade mångfalden i våra köksträdgårdar och att skapa ett större utbud av sorter som är anpassade till just din trädgård eller till andra speciella eller unika miljöer. Sorterna kan därför vara nyare sorter som är lite ovanliga men anpassade för särskilda förhållanden, men kan även vara äldre sorter.

En äldre sort av en köksväxt som du bedömer inte kommer att odlas någon större omfattning, men som ändå är så odlingsvärd att du vill sälja utsäde av den, kan tas upp på sortlistan som en amatörsort.

Samma ansökningsblankett används som till bevarandesorter och det är samma avgift. En amatörsort behöver inte bedömas om bevarandevärd men i övrigt är kriterierna för intagning på sortlistan desamma. Utsäde av sorten får dock endast säljas i en begränsad förpackningsstorlek.

Märgärten 'Visingsö' togs in på sortlistan 2011 som en amatörsort.

Vaxärten 'Märta'

'Märta' är en sort av ärt (*Pisum sativum* L.) med gula baljor. Blommorna är lila och skottspetsarna på växten är gulaktiga. Baljorna äts som sockerärter eftersom de saknar hinna. Sorter med gula baljor tillför något synligt till variationen av köksväxter. Den har odlats inom föreningen Sesam under minst 20 års tid och visat att den är väl anpassad till det svenska klimatet. Det saknas dock dokumentation om att sorten varit i odling före 1950, vilket klart skulle angett bevarandevärdet. Det är därför osäkert om den skulle kunna tas in på sortlistan som en bevarandesort i Sverige. 2011 togs den in som en amatörsort.

Vaxärten 'Märta' togs in på den svenska sortlistan 2011 som en amatörsort.

POTATIS- OCH SOCKERÄRTSSOPPA

Ca 4 personer.

500 g fast potatis
1 st gul lök
1 msk olivolja
1 l vatten
2 st hönsbuljongtärningar
200 g sockerärter eller brytböner
peppar

Skala potatis och lök. Skiva potatisen och hacka löken.

Hetta upp olja i en kastrull. Fräs löken mjuk. Lägg i potatisskivorna och fräs ytterligare en stund.

Häll i vatten och buljongtärningar. Sjud soppan ca 7 min. Tillsätt sockerärter och låt soppan koka upp. Sockerärterna kan bytas mot brytböner. Smaka av med peppar.

Bröd är gott till soppan.

Särskilda villkor

'Blue Congo' finns med på EU:s gemensamma sortlista. Sorten är en kuriositet med sin genomfärgade knöl, som även efter kokning är färgad.

'Early Rose' har odlats allmänt Sverige, men härstammar från en fröplanta från Garnet Chili, USA, 1867.

Kålroten 'Östgöta II' togs fram på Weibullsholms växtförädlingsanstalt och introducerades i handeln 1936. Den är plattrund med grön nacke och gul undersida.

Finns sorten med på någon europeisk sortlista är det tillåtet att sälja utsäde av den. Därför kan inte en sådan sort godkännas som bevarandesort eller amatörsort. Till exempel finns potatisen 'Blue Congo' med på sortlistan, vilket även den svenska kålroten 'Östgöta II' gör, fast den är mer än 50 år gammal.

Ett undantag från ovanstående är om en sort är en bevarandesort i ett annat land. Då kan den även bli bevarandesort i Sverige, om kriterierna för bevarandesorter i övrigt uppfylls, som att den traditionellt har odlats här.

Växtförädlarrätt är ett skydd som en förädlare kan söka för sina nya sorter. Skyddet innebär en rättighet att bestämma vem som får sälja sorten. Det kostar att ta fram nya sorter och därför vill man också ha en möjlighet att ta ut en royalty av de som vill sälja utsäde av den. Detta gör att om det finns en växtförädlarrätt knutet till en sort så kan den sorten inte tas in på sortlistan som en amatörsort eller en bevarandesort. Detta gäller oavsett om växtförädlarrätten har beviljats i Sverige eller i något annat land. När ansökan kommer in kontrollerar Jordbruksverket om sorten finns med på någon sortlista och om den har någon växtförädlarrätt.

Bara de arter som räknas som köksväxter i lagstiftningen kan bli amatörsorter. Uppdelningen mellan lantbruksväxter och köksväxter stämmer inte alltid för svenska förhållanden, till exempel räknas kålrot som en lantbruksväxt och kan därmed inte tas upp i sortlistan som en amatörsort. Fråga Jordbruksverket om det är oklart vad arten räknas som.

Om sorten är med på en sortlista

Det är fritt för alla att bli utsädesodlare av bevarandesorter och amatörsorter som är intagna på sortlistan. Det behöver alltså inte vara den som skickat in ansökan om intagning av en sort på sortlistan som odlar utsädet.

När en bevarandesort har kommit in på den svenska sortlistan kan du börja odla utsäde till försäljning av denna efter det att du anmält dig som utsädesodlare till Jordbruksverket. Anmälan ska innehålla vilken art och sort du odlar och ditt organisationsnummer eller personnummer samt hemadress. Du ska även ange var du ska ha utsädesodlingen samt ungefär hur stor odlingen beräknas bli och varifrån du fått ditt utsäde. För potatis gäller att utsädet ska åtföljas av växtpass, se vidare på sidan 21.

Har du tänkt odla utsäde av en amatörsort så är det bara att börja odla. Du behöver i detta fall inte anmäla dig.

Tillsyn och kontroll

Jordbruksverket kommer att genomföra stickprovskontroller av utsädesodlingar av bevarandesorter i den utsträckning som bedöms nödvändig, för att kontrollera odling och sortidentitet. Utsädesodling av amatörsorter kontrolleras inte.

För allt utsäde är det är upp till dig som odlare att se till att utsädet hålls så friskt som möjligt och att undvika att sjukdomar och skadliga organismer som försämrar utsädet och dess kvalitet. Vid försäljning finns krav som omfattar renhet, inblandning av andra arter och grobarhet, allt för att kunden ska få ett bra utsäde. Jordbruksverket kommer att genomföra stickprovskontroller i den utsträckning som bedöms nödvändig, avseende kvaliteten.

Stickprovskontroller av förpackningar kommer också att göras för att se att det är rätt sort. Utsädet ska stämma med sortbeskrivningen enligt ansökan och vid en odlingskontroll ska utsädet även stämma överens med motsvarande sort hos NordGen.

Chilipepparsorten 'Leutschauer' är upptagen på EG:s sortlista som amatörsort.

Agnese Kolodinska Brantestam tittar till odlingen i NordGens växthus.

Buskbönan 'Signe' är upptagen som bevarandesort på svenska sortlistan. För att odla utsäde av sorten, måste du anmäla dig som utsädesodlare hos Jordbruksverket.

Skålrovan från Tännäs är gul eller lila i skalet. Undersidan på rovan är skålformad.

recept

UGNSBAKADE ROVOR

Små rovor, så många som får plats i ugnformen
Smör
Riven ingefära
Socker
Potatismjöl
Grädde

Skala rovarna och lägg i en ugnsäker form med tillhörande lock.

På varje rova lägges en knapp matsked smör, 1 knivsudd riven ingefära och 1 tsk socker.

Formen med lock på sättes i ugn, och rovarna får sakta koka under flitig ösning, tills de känns riktigt mjuka, då de tas ut.

Såsen i formen hälls i kastrull och avredes med lite potatismjöl, upplöst i lite söt grädde och slås över rovarna. Serveras till fläskkorv, stekt gås, anka eller kokt salt kött och fläsk.

Kvinnornas Bokskatt från 1913.

Palla rova – en tradition att bevara

Skålrovan från Tännäs är gul eller lila i skalet. Den kallas för skålrova efter formen på rovans nederdel som är skålformad. Större delen av själva rovan växer ovan jord med bara rotspetsen under jord. Rovor har odlats under lång tid i Sverige och använts både som foder till djuren och mat till gårdens folk.

Jon Olof Olofsson fröodlar för att hålla sorten vid liv, men lika mycket för att hålla traditionen levande att i höstmörkret gå ut och palla rovor. I norra Sverige är det ont om fruktträd så ungdomarna fick söka efter andra söta växter att palla, som rovor.

”Populärt var att ungdomarna pallade rovor, delade dem horisontellt, skrapade ur fruktköttet med en täljkniv och åt direkt. I hushållet användes rovarna mest i köttgrytor eller köttsoppa med klimp. Man gjorde också rovmos. Rova är mer lättkokt än kålrot, som i jämförelse med rova är en ganska ny grönsak här”.

Få odlar idag skålrova, korova eller svedjerova på åkern till foder eller mat. Majrovan är vanligare i köksträdgårdar där den uppskattats för sin söta smak. Men om man frågar Jon Olof, Barbro, Inger Lis eller Arne, som alla förvaltar gamla rovsorter, om smaken på de gamla höstrovorna så får de något speciellt i blicken.

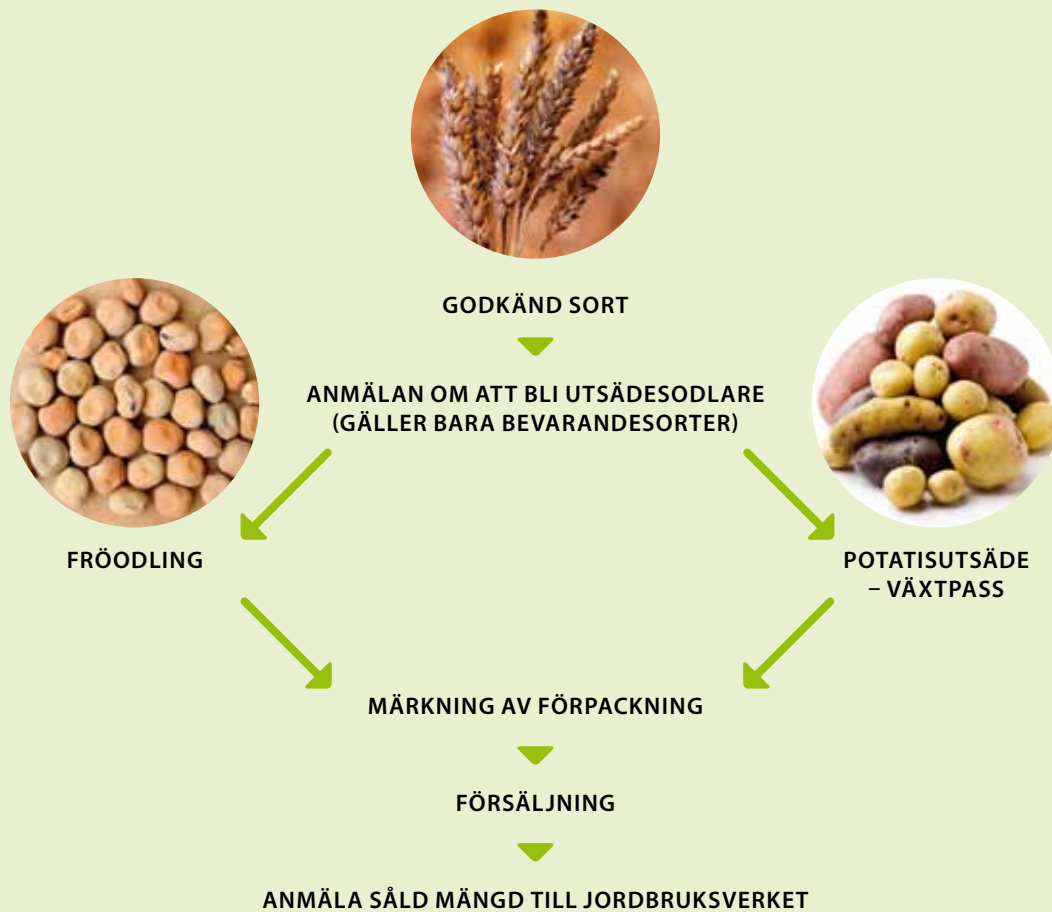
Många av våra rovsorter har stort bevarandevärde. Men i likhet med de idag mer spridda majrovorna har de främst en framtid i hemträdgården eller i mindre grönsaksodlingar. Då är det enklare att ansöka om intagning på sortlistan av dessa sorter som amatörsorter.

Att vissa sorter innehåller en variation i färg bör beskrivas noggrant om du vill få in en sådan sort på sortlistan. En viss avvikelse från enhetligheten är tillåten för amatörsorter och bevarandesorter. Sorten bibehålls genom att individer med olika färger odlas, så du får inte renodla den ena eller andra färgen.

En lantsort kan ha plantor med olika utseende. Utsådesodlare får inte renodla någon av de olika typerna av plantor, utan måste ta rätt på frö från båda.

Odling för utsäde

Lossning av nyskördade bruna bönor.

Hur får sorten saluföras

För att kunden som köper dina fröer ska kunna veta varifrån utsädet kommer och vilken kvalitet det har så måste alla fröpåsar märkas. Märkningen ska också göras så att du som säljare vet från vilket parti som fröerna kommer. Förpackningen ska också förslutas på ett sådant sätt att det syns när förpackningen har öppnats. Detta gäller för allt utsäde som saluförs och gäller inte bara för amatörsorter och bevarandesorter.

Förpackningen ska förses med etikett med namn och adress på den som säljer utsädet, art- och sortnamn, och uppgifter om när förpackningen förseglades, vilket parti det kommer ifrån samt grobarhet. För potatis ska växtpass finnas, se vidare på sidan 21.

Förpackningen ska också märkas med ordet "bevarandesort" eller "amatörsort" beroende på vilket det är. Bevarandesorten ska också märkas med Sverige som ursprungsregion, eftersom det svenska regelverket inte begränsar försäljningen till mindre regioner än Sverige.

Utsäde av en bevarandesort kan certifieras, vilket innebär mer omfattande kvalitetsbedömningar av utsädet och mer kontroller av odlingen men som också ger en större trygghet för köparen av utsädet. I normalfallet kommer utsädet dock främst att säljas som standardutsäde vilket innebär grundläggande krav på utsädet som sortrenhet, en minsta grobarhet och att utsädet är friskt och rent. Utsäde av en amatörsort säljs alltid som standardutsäde.

Exempel på märkning av fröpåse.

Anmälan om mängd sålt utsäde

För varje bevarandesort finns det en högsta mängd utsäde som årligen får säljas. För lantbruksväxter finns också en begränsning per art. Därför måste den som säljer utsädet till den som sår fröna, varje år anmäla till Jordbruksverket hur mycket utsäde av sorten som har sålts. Anmälan bildar underlag för den rapport som Jordbruksverket sammanställer och lämnar till EU.

Även mängden utsäde av amatörsorter som säljs till slutanvändaren ska rapporteras, för att man inom EU ska kunna veta hur pass mycket man använder sig av detta undantag i utsädeslagstiftningen.

Havrekärnor.

Ol-Ersa iförd hundpäls står längst upp till höger.

Mandelpotatisen från Lillhärjåbygget finns bevarad hos NordGen.

Potatisen från Lillhärjåbygget

Eva Eriksson, som idag lever och arbetar tillsammans med sin syster Ann på Lillhärjåbygget i Härjedalen, berättar om en potatis som man odlar på gården. Eva beskriver den som ”tät, fast och kraftigt gul”. Potatisen är frisk, den verkar inte känslig för bladmögel. Potatisen har odlats på Lillhärjåbygget i flera generationer. Man har alltid varit noga med att spara av den till utsäde. Har potatisen börjat ta slut fram på våren så har man varit noga med att inte äta helt slut utan spara knölar till utsäde. Sättpotatis har man sedan lagt i fjöset där groddar har fått växa fram i värmen från får, kor och kalvar. När syskonen funderar på hur länge den har odlats och varifrån den en gång kommit tror de att den kan ha kommit till gården genom deras morfars farfar, Ol-Ersa, som var forbonde och reste till Röros med varor. Kanhända bytte han till sig denna potatis. Potatisen har likheter med en norsk sort de har smakat. Sorten har en unik historia och den finns idag hos NordGen. Men den har ännu inte hunnit bli sortbeskriven och godkänd som en särskiljbar sort. Först när detta är gjort kan den bli aktuell för att tas in på sortlistan som bevarandesort.

Potatisplanta.

recept

POTATISBRÖD

½ kg grovt rågmjöl
 ½ kg rågsikt
 3 dl vatten
 1 tsk salt
 1 dl sirap
 50 g jäst
 1 l potatis

Rör ut jästen i det fingervarma vattnet (ca 37 grader). Häll saltet i det grova mjölet och tillsätt det ljumna vattnet med jästen. Degen får jäsa medan potatisen skalas, kokas och mosas. Arbeta in det ljumna potatismoset i degen. Tillsätt rågsikt och sirap. Baka ut degen och låt jäsa ca 30 min. Grädda i god ugnsvärme, ca 175–200 grader, i ca 45 minuter.

Ewy Engströms receptsamling från 1941.

Växtpass för potatis

För att få odla utsäde till potatis för försäljning behöver potatisen ha ett växtpass. Detta gäller även bevarandesorter. Växtpasset är en märkning som används för att kunna spåra var utsädet odlats och som ska intyga att utsädet är fritt från allvarliga växtsjukdomar. Potatis förökas vegetativt och risken är stor att sjukdomar förs vidare med utsädet år från år. Smitta via utsädet kan också spridas till nya odlingsplatser. Flera av sjukdomarna kan också angripa andra växtslag som är släkt med potatisen.

Du som vill odla utsäde av potatis för försäljning måste därför vara registrerad och godkänd för detta hos Jordbruksverket. Om du uppfyller Jordbruksverkets villkor får du sedan rätten att utfärda växtpass för den utsädespotatis som säljs. Ett villkor är att du kan visa att utsädet är fritt från allvarliga sjukdomar. Detta kräver ofta undersökning på laboratorium av det ursprungliga utsädet. Verksamheten följs upp genom att Jordbruksverket gör åtminstone ett årligt tillsynsbesök. Avgiften för tillsynen tas ut i form av en årlig grundavgift och en årlig tillsynsavgift.

JORDBRUKSVERKET
UTSÄDESENHETEN
Jordbruksverket BOX 83 SE-200 22 BVALÖV

EG-Växtpass / EC Plant Passport
EG:s regler och normer / EC rules

Certifikatutsäde
Certified Seed

A

Utsädespotatis/Solanum tuberosum L.
Art **Potatis**
Species Potatoes

Sort **Solist**
Variety

Cert nr **SWE201106326**
Ref No

Odlarens Reg nr **L5900SE**
Grower Reg No

2P godk. till skyddad zon

Prod. i **Sverige Sweden**
Prod. in

Storlek mm / Size mm	Förseglat/Sealed	Nettovikt, Kg / Net Weight, Kgs
35-55	MARS 2011	1100 KG

Kemiskt behandlad/Treated **Nej/No**

Övriga upplysningar/Other info Partil/Lot
109086 - A

Löppnr. / Label No: P056825

Exempel på etikett med växtpass.

Fördjupad information

Mer information går att hitta på www.jordbruksverket.se. Här finns länkar till

- Föreskrifterna där det även står hur förpackningen ska märkas,
- Utsädesförordningen där det bland annat finns en lista på vilka arter som räknas till lantbruksväxter respektive till köksväxter,
- Föreskrifter om certifierat utsäde och standardutsäde,
- Mer information om växtpass för potatis,
- Den nationella svenska sortlistan och EG:s gemensamma sortlista,
- EU:s växtsortmyndighet, CPVO, där det finns formulär med frågor som kan vara till hjälp när en sort ska beskrivas, www.cpvo.europa.eu,
- Internationella växtförädlarrättsorganisationen, UPOV, där det också finns formulär på engelska med frågor som kan vara till hjälp när en sort ska beskrivas, www.upov.int,
- Ansökningsblankett för intagning av en bevarandesort eller amatörsort på sortlistan.

Har du frågor om utsäde och vad du ska tänka på som utsädesodlare, odlad mångfald eller växtskadegörare kan du också vända dig direkt till Jordbruksverket. Lantbruksrådgivare finns på landets länsstyrelser och Hushållningssällskap och hos LRF.

På Jordbruksverkets webbplats finns också mer information om bland annat växtskadegörare och biologisk mångfald. Mer om odlad mångfald hittar du även på www.pom.info, och på www.nordgen.org.

ARTER SOM OMFATTAS AV UTSÄDESLAGSTIFTNINGEN

Lista över lantbruksväxter

Alaskagräs (*Bromus sitchensis* Trin.)
Alexandriernklöver (*Trifolium alexandrinum* L.)
Alsikeklöver (*Trifolium hybridum* L.)
Bermudagräs (*Cynodon dactylon* (L.) Pers.)
Blodklöver (*Trifolium incarnatum* L.)
Blå lupin (*Lupinus angustifolius* L.)
Blålusern (*Medicago sativa* L.)
Bockhornsklöver
(*Trigonella foenum-graecum* L.)
Bomull (*Gossypium* spp.)
Brunven (*Agrostis canina* L.)
Durumvete (*Triticum durum* Desf.)
Engelskt rajgräs (*Lolium perenne* L.)
Esparsett (*Onobrychis viciifolia* Scop.)
Finsvingel (*Festuca filiformis* Pourr.)
Fodergetruta (*Galega orientalis* Lam.)
Fodermärgkål (*Brassica oleracea* L. convar.
acephala (DC.) Alef. var. *medullosa* Thell.)
Fodervicker (*Vicia sativa* L.)
Färsvingel (*Festuca ovina* L.)
Gul lupin (*Lupinus luteus* L.)
Gullhavre (*Trisetum flavescens* (L.) P. Beauv.)
Hampa (*Cannabis sativa* L.)
Havre och (*Avena sativa* L.)
Honungsört (*Phacelia tanacetifolia* Benth.)
Hummelusern (*Medicago lupulina* L.)
Hundäxing (*Dactylis glomerata* L.)
Hybridrajgräs (*Lolium* × *boucheanum* Kunth)
Hårdsvingel (*Festuca trachyphylla*
(Hack.) Krajina)
Italienskt rajgräs (*Lolium multiflorum*
Lam. ssp. *alternativum*)
Jordnöt (*Arachis hypogea* L.)
Kanariegräs (*Phalaris canariensis* L.)
Knylhavre (*Arrhenatherum elatius*
(L.) P. Beauv. ex J. Presl et C. Presl.)
Korn (*Hordeum vulgare* L.)
Krypven (*Agrostis stolonifera* L.)
Kummin (*Carum carvi* L.)
Kålrot (*Brassica napus* L. var. *napobrassica*
(L.) Rchb.)
Käringtand (*Lotus corniculatus* L.)
Kärrgröe (*Poa trivialis* L.)
Lin (*Linum usitatissimum* L.)
Luddvicker (*Vicia villosa* Roth.)
Lundgröe (*Poa nemoralis* L.)
Lusern (*Medicago* × *varia* T. Martyn)
Majs (*Zea mays* L.)
Nakenhavre (*Avena nuda* L.)
Oljerättika (*Raphanus sativus* L. var.
oleiformis Pers.)
Persisk klöver (*Trifolium resupinatum* L.)
Phalaris (*Phalaris aquatica* L.)
Plattlosta (*Bromus catharticus* Vahl)

Potatis (*Solanum tuberosum* L.)
Purrhavre (*Avena strigosa* Schreb.)
Rajsvingel (×*Festulolium* Asch. et Graebn.)
Raps (*Brassica napus* L. (partim))
Ris (*Oryza sativa* L.)
Rybs (*Brassica rapa* L. var. *silvestris*
(Lam.) Briggs)
Råg (*Secale cereale* L.)
Rågvete (×*Triticosecale* Wittm. ex A. Camus)
Rödhavre (*Avena byzantina* K. Koch)
Rödklöver (*Trifolium pratense* L.)
Rödsvingel (*Festuca rubra* L.)
Rödven (*Agrostis capillaris* L.)
Rörsvingel (*Festuca arundinacea* Schreber)
Safflor (*Carthamus tinctorius* L.)
Sareptasenap (*Brassica juncea* (L.) Czern.)
Sengröe (*Poa palustris* L.)
Sockerbeta och foderbeta (*Beta vulgaris* L.)
Sojaböna (*Glycine max* (L.) Merrill)
Solros (*Helianthus annuus* L.)
Sorghum (*Sorghum bicolor* (L.) Moench)
Sorghumkorsningar (*Sorghum bicolor*
(L.) Moench) × (*Sorghum sudanense*
(Piper) Stapf.)
Speltvete (*Triticum spelta* L.)
Storven (*Agrostis gigantea* Roth.)
Sudangräs (*Sorghum sudanense* (Piper) Stapf)
Svartsenap (*Brassica nigra* (L.) W.D.J. Koch)
Timotej (*Phleum pratense* L.)
Tupplöver (*Hedysarum coronarium* L.)
Ungersk vicker (*Vicia pannonica* Crantz)
Vallmo (*Papaver somniferum* L.)
Westerwoldiskt rajgräs (*Lolium multiflorum*
Lam. ssp. *non alternativum*)
Vete (*Triticum aestivum* L.)
Vildtimotej (*Phleum nodosum* L.)
Vit lupin (*Lupinus albus* L.)
Vitgröe (*Poa annua* L.)
Vitklöver (*Trifolium repens* L.)
Vitsenap (*Sinapis alba* L.)
Åkerböna (*Vicia faba* L. (Partim))
Ängsgröe (*Poa pratensis* L.)
Ängskavle (*Alopecurus pratensis* L.)
Ängssvingel (*Festuca pratensis* Huds.)
Ärt (*Pisum sativum* L. (Partim))

Lista över köksväxter

Aubergin/äggplanta (*Solanum melongena* L.)
Blekselleri (*Apium graveolens* L.)
Blomkål (*Brassica oleracea* L.)
Blomsterböna (*Phaseolus coccineus* L.)
Bondböna (*Vicia faba* L. (partim))
Broccoli (*Brassica oleracea* L.)
Brysselkål (*Brassica oleracea* L.)
Buskböna (*Phaseolus vulgaris* L.)

Chilipeppar/paprika (*Capsicum annum* L.)
Dansk körvel (*Anthriscus cerefolium* (L.) Hoffm.)
Endiviasallat/witlof-cikoria
(*Cichorium intybus* L.)
Escarolesallat (*Cichorium endivia* L.)
Fodermorot (*Daucus carota* L.)
Friséesallat (*Cichorium endivia* L.)
Fänkål (*Foeniculum vulgare* Mill.)
Gräslök (*Allium schoenoprasum* L.)
Grönkål (*Brassica oleracea* L.)
Gurka (*Cucumis sativus* L.)
Jättepumpa (*Cucurbita maxima* Duchesne)
Kardon (*Cynara cardunculus* L.)
Kepalök (*Allium cepa* L. Cepa-gruppen)
Kinesisk kål (*Brassica rapa* L.)
Kronärtskocka (*Cynara cardunculus* L.)
Kålrabbi (*Brassica oleracea* L.)
Mangold (*Beta vulgaris* L.)
Melon (*Cucumis melo* L.)
Morot (*Daucus carota* L.)
Märgärt (*Pisum sativum* L. (partim))
Persilja (*Petroselinum crispum* (Mill.)
Nyman ex A. W. Hill)
Piplök (*Allium fistulosum* L.)
Popmajs (*Zea mays* L.)
Pumpa/squash (*Cucurbita pepo* L.)
Purjolök (*Allium porrum* L.)
Rabarber (*Rheum rhabarbarum* L.)
Rotselleri (*Apium graveolens* L.)
Rova/majrova (*Brassica rapa* L.)
Rädisa (*Raphanus sativus* L.)
Rättika (*Raphanus sativus* L.)
Rödbeta/cheltenhambeta (*Beta vulgaris* L.)
Rödkål (*Brassica oleracea* L.)
Salladskål (*Brassica rapa* L.)
Sallat (*Lactuca sativa* L.)
Sallatscikoria (*Cichorium intybus* L.)
Savoykål (*Brassica oleracea* L.)
Schalottenlök (*Allium cepa*
L. Aggregatum-gruppen)
Sockermajs (*Zea mays* L.)
Sockerärt (*Pisum sativum* L. (partim))
Sparris (*Asparagus officinalis* L.)
Spenat (*Spinacia oleracea* L.)
Spritärt (*Pisum sativum* L. (partim))
Störböna (*Phaseolus vulgaris* L.)
Svartrot (*Scorzonera hispanica* L.)
Tomat (*Lycopersicon esculentum* Mill.)
Vattenmelon (*Citrullus lanatus* (Thunb.)
Matsum. et Nakai)
Vinterpumpa (*Cucurbita maxima* Duchesne)
Vintersallad (*Valerianella locusta* (L.) Laterr.)
Vitkål (*Brassica oleracea* L.)
Vitlök (*Allium sativum* L.)

Jordbruks verket

Jordbruksverket

551 82 Jönköping

Tfn 036-15 50 00 (vx)

E-post: jordbruksverket@jordbruksverket.se

www.jordbruksverket.se

PROGRAMMET FÖR
ODLAD MÅNGFALD

OVR 230

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden